

Istanbul Journal of Arabic Studies (ISTANBULJAS)

<http://dergipark.gov.tr/istanbuljas>

Volume 1, Issue 1, 2018-1, p. 5-34

Submission /Başvuru: 14 November/Kasım 2018

Acceptance /Kabul: 24 December/Aralık 2018

Kur'ân Çevirilerine Tehekküm Üslûbunun Yansıtılma Problemi

Hüseyin Ölmez*

Öz

Kur'ân, yüzyıllar boyunca birçok insanın ilgisini üzerine çekmiştir ve hâlihazırda bu ilgi devam edegelmektedir. Nâzil olduğu dönem itibarıyla anadili konuşuru olan muhatapları tarafından açıkça anlaşılabilirken daha sonraki asırlarda özellikle Arapça konuşuru olmayan milletlere mensup insanların İslâm dinini benimsemeleri ile beraber çeşitli anlama problemleri ortaya çıkmıştır. İslâm dininin en önemli kaynağı olan Kur'ân, Arapça konuşuru için olduğu kadar bu dili bilmeyenler için de önemlidir. Buna binaen erek dile/dillere çeviri yapılması ihtiyacı hâsıl olmuştur. Ancak yapılan bu çevirilerde kimi zorluklarla karşılaşmıştır. Kur'ân'ın, dinin temel kaynağı olmasının yanı sıra edebî bir üslûbu da hâiz olduğu düşünüldüğünde erek dile yapılan çevirilerde karşılaşılacak olan zorluklar daha belirgin bir hal alacaktır. Çalışmamızda *tehekküm üslûbunu* hâvî âyetlerin erek dile/Türkçe'ye çevirileri örneklem olarak seçilen meâller üzerinden incelenecektir. Tehekküm üslûbunun çeviriye ne şekilde yansıtıldığı -ya da yansıtılmadığı- dilsel yorumlarıyla tebârüz etmiş tefsir kitaplarından istifade edilerek gösterilecek ve bazı çeviri alternatifleri sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler

Kur'ân, Meâl, Tehekküm, Hezl, Hiciv.

The Problem Of Reflecting Al-Tahakkom To The Translations Of The Quran

* Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (huseyin.olmez15@gmail.com).

Abstract

The Quran has attracted many people over the centuries and this interest is still ongoing. While it can be clearly understood by the source language speaker as of the period in which it emerges, in the following centuries various understanding problems have arisen with the acceptance of the religion of Islam by people belonging to different nations, especially those who are not source language readers. The Quran, which is the most important source of Islamic religion, is important for the source language or native speaker of Arabic as well as who do not know this language. In this context, the need to translate to the target language has arisen, but some difficulties have been encountered in these translations. When the Quran has been considered to be a basic source of religion as well as carrying a literary style, the difficulties encountered in translations into the target language becomes more apparent. In our study, including *al-tahakkom* in the translations of some of ayat into target language/Turkish will be examined through the selected translations of the Quran. How *al-tahakkom* is reflected to the translation - or is not reflected- will be shown through tafsir books which are known by the linguistic interpretations, and some translation alternatives will be presented.

Keywords

Quran, Translation of Quran, *al-Tahakkom*, Hazl, Satire.

Extended Abstract

The Quran has attracted many people over the centuries and this interest is still ongoing. While it can be clearly understood by the source language speaker as of the period in which it emerges, in the following centuries various understanding problems have arisen with the acceptance of the religion of Islam by people belonging to different nations, especially those who are not source language readers. The Quran, which is the most important source of Islamic religion, is important for the source language or native speaker of Arabic as well as who do not know this language. In this context, the need to translate to the target language has arisen, but some difficulties have been encountered in these translations. When the Quran has been considered to be a basic source of religion as well as carrying a literary style, the difficulties encountered in translations into the target language becomes more apparent. In our study, al-tahakkom which is the one of difficulties that translator face will be discussed. The word of al-tahakkom is linguistically defined by humiliate, chant, pride, severe wrath, arrogance, flood, demolish, collapse, satirize, and hazl. Terminologically, it means using praise word to ridicule, using good news word instead of warning, using threat (*va'id*) word instead of promise (*va'd*), using apology word to blame, using glorify instead of satire. Many scholars pointed out the content of al-tahakkom -before gaining a stereotypical identity- has been pointed out without mentioning the name of it. The famous Arabic language and tafsir scholar Yaḥyâ b. Ziyâd al-Farrâ' (d. 207/822) mentioned that the word of aṣāba (reward) in 153th ayat of Al-i Imran Surah ﴿إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوَنَ عَلَيَّ﴾ was used instead of meaning of *'ikāb* (punishment) in his work which is called *Ma'ānī al-Qur'ān*. He said that the sentence ﴿لئن أتيتني لأثيبنك ثوابك﴾ (If you come near me, I will surely reward you) which was said for a person who had made a fault, was likely used to mean to punish and even if *bashāra* is used in goodness/good situations, in this ayat ﴿فَيَسِّرْهُمْ يَخْرُجُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ﴾ it was used for bad situation.

It is important to reflect the wording of al-tahakkom which is often encountered in the Quran, into translation. In this context, the 87th ayat of Hud surah emerged as a specific example. The relevant ayat and its translation in the

passage describing the dialogue between prophet Shu'ayb and his people is as follows:

﴿قَالُوا يَا شُعَيْبُ أَصَلَاتُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ نَتْرَكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ إِنَّكَ لَأَنْتَ

الْخَلِيمُ الرَّشِيدُ﴾

They said, “O Shu'ayb, does your prayer command you that we should leave what our fathers worship or not do with our wealth what we please? Indeed, you are the forbearing, the discerning!”

al-Zamakhshari stated that through discourses *الْخَلِيمُ الرَّشِيدُ* it is implied “the opposite meaning” of it and they made this to mean al-tahakkom (ridicule, disdain). However, it was looked at the translation of the relevant ayat, it will be seen that the wording of al-tahakkom in the ayat is not reflected. In the translation the method of word-for-word translation was used. On the other hand, this situation caused the opposite meaning of the ayat to be translated into translation. This is the case which we often encounter instances that it results in non-functionnal translations for the target language reader. At this point, the effective usage of punctuation marks in translating is quite important to reflect the wording of al-tahakkom into translation. With punctuation marks, it will be felt that the sentence is meant a opposite meaning for the target language readers. In cases where this is not enough, disclosure with footnotes will be useful. In addition, it would be appropriate to benefit from tafsir works which stand out with their linguistic comments in order to identify ayats that include the wording of al-tahakkom.

In our study, including al-tahakkom in the translations of some of ayat into target language/Turkish will be examined through the selected translations of the Quran. How al-tahakkom is reflected to the translation -or is not reflected- will be shown through tafsir books which are known by the linguistic interpretations, and some translation alternatives will be presented.

Kur'ân Çevirilerine Tehekküm Üslûbunun Yansıtılma Problemi

1. Giriş

Kur'ân, VII. yüzyıldan itibaren dünyanın büyük bir bölümü nezdinde oldukça önemli bir yer edinmiştir. Hayatlarında ve düşüncelerinde Kur'ân'ın âmir hükümlerinin belirleyici bir rol aldığı insanların, tarih boyunca âyetlerin anlamıyla buluşma metotları farklılık arz etmiştir. Kur'ân'ın ilk muhataplarının, Arapça konuşuru olmaları hasebiyle, âyetlerin kastına nüfuz etmekte zorluk çekmediklerini söylemek imkân dâhilindedir:

﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾

“Biz her peygamberi, ancak kendi kavminin diliyle gönderdik ki, onlara (Allah'ın emirlerini) iyice açıklasın. Allah, dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”¹

Yukarıda zikri geçen âyette de görüldüğü gibi ilk muhataplar açısından sorun teşkil etmeyen bu durum, İslâm coğrafyasının genişleyip Arapça dışında diller konuşan insanların bu coğrafyaya dâhil olmaları akabinde bir anlama problemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Şifahi kültürün etkin olduğu ilk dönemlerde, Kur'ân eğitimi almış uzmanların/âlimlerin/müfessirlerin anlatımlarıyla, halkın genelinin Kur'ân âyetlerinin kastıyla buluşabilmesi mümkün olabilmıştır. Buna ek olarak, İslâm tarihine bakıldığında erken dönemlerden itibaren “tefsîr” yazma teamülünün oluştuğu söylenebilecektir. Ancak geçtiğimiz yüzyılda hızla yazılı kültürün etkin hale gelmesi ve içinde bulunduğumuz yüzyılda da bu etkinliğini artırması, Kur'ân'ın anlamıyla buluşmak isteyenleri, münferiden okuyarak anlamaya sevk etmiştir. Nitekim

¹ İbrahim sûresi: 4. (Ayetin çevirisinde Diyanet İşleri Başkanlığının meâli kullanılmıştır.)

Kur'an'ın çeviri serencamına bakıldığında, son yıllara doğru çeviri sayısının arttığı görülebilecektir.²

Bu noktada, çalışmamızın odak noktasına aldığı çeviri problemi karşımıza çıkmaktadır. Kur'an, Arap dili ve edebiyatının çeşitli belâgî üsluplarını ilk âyetlerinden son âyetlerine kadar içinde barındıran bir kitap olarak temayüz etmektedir. Çalışmamızda; Kur'an'da sıklıkla kullanılan ve Arap dili ve edebiyatındaki terminolojik ifadesi "tehekküm" olan üslubun erek dilde/Türkçe'de karşılama usulleri incelenecektir. Türkçe meâller üzerinde yapılan tarama neticesinde, meâl sahiplerinin tehekküm üslubunu hâvî âyetleri genel itibarıyla birebir çeviri metoduyla karşıladıkları mülâhaza edilmiştir. Bu durum, edebî metinlerin kaynak dilden erek dile aktarılırken yaşanan çeviri probleminin bir benzerinin Türkçe meâllerde de karşımıza çıktığını göstermektedir. Çalışmamızda örneklem olarak seçilen meâller üzerinden ilgili sorun üzerine odaklanılacaktır.

2. Lugavî ve Istilâhî Çerçeve

Lisânü'l-'Arab'da هكَم (He-Ke-Me) bâbı altında الهكَم kelimesi için; kendisini ilgilendirmeyen bir işe giren/kalkışan; insanların, şerrine hedef olduğu kişi anlamları verilmiştir.³ Tehekküm (تهكَم) kelimesi ise; küçük düşürmek, terennüm etmek, tekebbür, şiddetli gazap, kendini beğenmek, sel baskını, yıkılmak, çökmek, devamlı bir surette yermek ve istihza anlamlarına gelmektedir.⁴ Istilâhî olarak "tehekküm" kelimesi için çeşitli tarifler yapılmış olsa da genel olarak; küçümseme yerinde ululama, ihtar yerinde müjdeleme, tehdit (*va'id*) yerinde vaat (*va'd*), kınama yerinde özür ve istihza yerinde medih lafızlarıyla hitap etmek anlamına gelmektedir.⁵ Kelimenin lügat anlamı ile

² Ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammet Abay, "Türkçedeki Kur'an Meâllerinin Tarihi ve Kronolojik Bibliyografyası", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 19-20 (2012), s. 231-301.

³ İbn Manzûr, Ebû'l-Fa'dl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. 'Alî, *Lisânü'l-'Arab*, (Beyrut: Dâru Şâdir, 1414 h.), c. 12, s. 617.

⁴ *A.e.*, s. 617; Ebû'l-Kâsım Maḥmûd b. 'Amr b. Aḥmed ez-Zemaḥşerî, *Esâsü'l-belâğa*, nşr. Muhammed Bâsîl 'Uyûnû's-Sûd, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1419/1998), c. 2, s. 377.

⁵ Aḥmed Maḥlûb, *Mu'cemü'l-muḫtalaḥâti'l-belâğiyye ve teṭavvüruhâ*, (Beyrut: ed-Dâru'l-'Arabîyyetü'l-Mevsû'ât, 1427/2006), c. 2, s. 375; Ayrıca bkz. Yûsuf b. Ebî Bekr b. Muhammed b. 'Alî es-Sekkâkî el-Ḥârizmî el-Ḥanefî Ebû Ya'kûb, *Miftâhu'l-'ulûm*, nşr. Na'im Zerzûr, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1407/1987), s. 355; Taḳıyyüddîn Ebû Bekr b. 'Alî b. 'Abdullâh b.

terminolojik anlamı arasındaki açık irtibattan da anlaşılacağı üzere terim olarak “tehekküm” kavramı; analogi (*analogie*), alegori (*allégorie*) ve sembol (*symbole*) kavramlarıyla ortak noktalarına binaen *beyân* ilmi altında değerlendirilen *isti‘âre* çeşitlerinden birisi olarak kabul edilip *isti‘âre-i tehekkümiyye* adı ile anılmıştır.⁶

Müteaddit ulema tarafından tehekkümün -ıstılâhî bir hüviyet kazanmadan önce- ismi zikredilmeksizin mazmununa işaret edilmiştir. Ünlü Arap dili ve tefsir âlimi Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ’ (ö. 207/822) *Me‘âni’l-Ḳur‘ân* isimli eserinde Âl-i İmrân sûresinin 153. âyeti olan *إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوَنَ عَلَىٰ أَحَدٍ* ﴿...﴾ âyetindeki *eşâbe* (mükâfatlandırmak) kelimesinin *ikâb* (ceza) anlamında kullanıldığını belirtmiştir.⁷ Kabahat işlemiş bir kişi için söylenen *لئن أتيتني لأثيبنك ثوابك* (Yanıma gelersen, elbet mükâfatını vereceğim.) cümlesinin de aynı şekilde ceza vermek anlamında kullanıldığını zikretmiş ve ﴿فَيَتَّبِعُهُمُ بَعْدَ أَبِيهِمْ﴾⁸ âyetindeki *bişârenin* hayırda/iyi durumlarda kullanılmasına karşın burada kötü bir duruma matuf olduğuna işaret etmiştir.⁹

‘Abdülkâhir el-Cürcânî (ö. 471/1078-79) de *Esrârü’l-belâğa* isimli eserinde zıt iki sıfattan birisinin noksanlığını ifade etmek için diğersinin dile getirilmesinden bahsetmiş ve bilginin faziletlerinden mahrum bir hayat (*hayât*) için ölüm (*mevt*) kelimesinin kullanılması örneğini vermiştir.¹⁰ el-Cürcânî’nin

Hiçce el-Ḥamevî el-Ezrâfî, *Hizânetü’l-edeb ve gâyetü’l-ereb*, nşr. ‘İşâm Şakyû, (Beyrut: Dâr ve Mektebetü’l-Hilâl, 2004), c. 1, s. 215.

⁶ İsti‘ârenin tasnifi hk. bkz. Günay Çelikelden, ““Teşbih” ve “İsti‘âre”nin Belâgat Kitaplarındaki Görünümü Üzerine”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 35 (2014), s. 61-83; Tehekkümü teşbih olarak bkz. M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri – Belâgat*, (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1989), s. 148.

⁷ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. ‘Abdullâh b. Manzûr ed-Deylemî el-Ferrâ’, *Me‘âni’l-Ḳur‘ân*, nşr. Ahmed Yûsuf en-Necâtî, Muḥammed ‘Alî en-Neccâr, ‘Abdülfettâh İsmâ‘îl eş-Şelebî, (Mısır: Dârü’l-Mısriyye li’t-Te’lif ve’t-Terceme, t.y.), c. 1, s. 239.

⁸ Âl-i İmrân: 21, Tevbe: 34, İnşikâk: 24.

⁹ el-Ferrâ’, *a.g.e.*, s. 239.

¹⁰ Ebû Bekr ‘Abdülkâhir b. ‘Abdurrahmân b. Muḥammed el-Cürcânî, *Esrârü’l-belâğa*, nşr. Maḥmûd Muḥammed Şâkir, (Kahire: Maḥba‘atü’l-Medenî bi’l-Kâhire, t.y.), s. 78.

bu ifadesinin, “gerçek anlamın zıddı kastedilen isti'âre”¹¹ şeklinde tanımlanan *isti'âre-i tehekkümiyyeyi* çağrıştırdığı söylenebilecektir.

Aynı şekilde *el-Keşşâf* isimli tefsiri ile tanınan ez-Zemaşşerî (ö. 538/1144) de ilgili eserinde tanım belirtmeksizin müteaddit kereler tehekkümden bahsetmiştir. ﴿وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ﴾¹² âyetinde hem *cünûn* nispet edilip hem de *zikrin* indirilişinin ikrar edilmesinin *istihzâ'* ve *tehekküm* üslubunun yansımaları olduğunu belirtmiştir.¹³

es-Sekkâkî (ö. 626/1229) ise *Miftâhu'l-'ulûm* isimli eserinde tehekkümden bir ıstılah olarak bahsetmiştir. es-Sekkâkî, korkak bir kişi için; ما أشبهه بالأسد (Tam bir aslan gibi!) ve cimri bir kişi için; إنه حاتم ثان (O, ikinci Hâtim'dir!) sözlerinin söylenmesini bu meyanda örnek olarak sunmuştur.¹⁴

2.1. Tehekküm İle İlişkili Kavramlar

2.1.1. Hicâ'

Hiciv olarak da adlandırılan *hicâ'*; heceleyerek okumak, şiir ile yermek ve methin zıddı anlamlarına gelmektedir.¹⁵ Hiciv türü şiire *ühcüvve*, *ühciyye*; karşılıklı hiciv söylemeye *mühâcât*, *tehâcî* ve bir şiir parçasında hiciv özelliği bulmaya *ihcâ* denmektedir.¹⁶ İbnü'l-Mu'azzel ya da Ebü'l-'Umeysil'in dilinde tutukluk bulunan Ebû Temmâm (ö. 231/846) hakkındaki şu beyti ilgili kavramın tehekküm ile olan alakasını göstermesi bakımından aydınlatıcı olacaktır:

يا نبيّ الله في الشّعور يا عيسى ابن مريم
أنت من أشعر خلق الله ما لم تتكلم

Ey şiirde Allah'ın nebisi! Ey Meryem oğlu İsa!

¹¹ Ali Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), s. 203.

¹² Hicr: 6.

¹³ Ebü'l-Kâsım Maḥmûd b. 'Amr b. Ahmed ez-Zemaşşerî, *el-Keşşâf 'an ḥakâ'iki gavâmiḍi't-tenzîl*, (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1407 h.), c. 2, s. 571.

¹⁴ es-Sekkâkî, *a.g.e.*, s. 355; Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Çakır, “Kur'an'da Tehekküm Üslûbu” (yüksek lisans tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s. 13-17.

¹⁵ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. 15, s. 353.

¹⁶ M. Orhan Okay, “Hiciv”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 1998, XVII, s. 447.

Allah kulları arasında -konuşmadığın müddetçe- en iyi şair sensin!¹⁷

Övgü görüntüsünde yergi (*el-Hicâ' fî ma'riği'l-medħ*) sadedinde zikredilen ilgili beyitte muhatap methedilir gibi görünürken aslen hicvedilmektedir. Gerek Arap edebiyatında gerek Türk edebiyatında örneklerine sıkça rastlanılabilecek olan bu tür tehekküm üslubu ile yakından ilintilidir.

2.1.2. Hezl

Ciddiyetin zıttı olan hezlin¹⁸ temel amacı mizah üslûbuyla ciddi bir hususu pekiştirmek olduğundan şaka, latife ve mizahla karışık halde bulunur. Bundan dolayı eski kaynaklarda türün adı, aynı zamanda edebî tanımı olan “*el-hezl ellezî yürâdü bihi'l-cidd*” veya “*el-hezl fî ma'riği'l-cidd*” (ciddiyet amaçlı hezl) şeklinde geçer.¹⁹ Ebû Nüvâs'ın (ö. 198/813) şu beyti örnek olarak gösterilebilecektir:

إذا ما تميمي أتك مفاخرًا فقل عدّ عن ذا كيف أكلك للضبّ

Bir Temîmli gelirse sana övünerek,

De ki: Bunu bırak da anlat nasıl kertenkele yiyişini!²⁰

Hezl ve tehekküm birbirine oldukça benzer görünse de, tehekküm; ciddiyet görünümünde istihza, hezl ise mizah ve alay görünümünde ciddiyettir.²¹

2.1.3. Ta' rîz

Türkçe'de dokundurma ve iğneleme isimleri verilen *ta' rîz*²², bir sözün söylenip onun tam tersi bir anlamın kastedilmesiyle üstü örtülü bir şekilde itiraz ve sitem etmektir. Kinayeden farkı ise; kinayenin hem müfred lafızda hem de cümlede olabilmesi iken, *ta' rîz*in yalnızca cümlede olmasıdır. Ayrıca *ta' rîz*in

¹⁷ 'Abdurrahîm b. Abdurrahmân b. Aħmed Ebü'l-Fetħ el-'Abbâsi, *Me'âhidü't-tenşîş 'alâ şevâhidi't-telhîş*, nşr. Muħammed Muħyiddîn 'Abdülħamîd, (Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, t.y.), c. 1, s. 38-39.

¹⁸ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. 11, s. 696.

¹⁹ İsmail Durmuş, “Hezl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 1998, XVII, s. 304.

²⁰ Muħammed b. Aydemur el-Müsta'şimî, *ed-Dürrü'l-ferid ve beytü'l-kaşid*, nşr. Kâmil Selmân el-Cübürî, (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-'İlmiyye, 1436/2015), c. 2, s. 284.

²¹ İsmail Durmuş, *a.g.m.*, s. 304.

²² İsmail Durmuş, “Kinaye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 2002, XXVI, s. 35.

manaya delaleti kinayeye göre daha kapalı olup, bu delalet sadece lafızlardan değil bunun yanında sözün bağlamından ve söylendiği ortamdan anlaşılır.²³

Siyasî ve edebî ta'riflerde, doğrudan söylenmesi uygun olmayan bir mesajı veya eleştiriyi ifade etmek için dilin bu imkânından yararlanır. Meselâ aşağıdaki mısralarda Tâhir Efendi'ye nazikçe ve dolaylı olarak *kelb* (köpek) denilmektedir:²⁴

Bana Tâhir Efendi kelb dimiş

İltifâtı bu sözde zâhirdür

Mâlikî mezhebüm benüm zîrâ

İ'tikâdumca kelb tâhirdür (Nef'î)

Aynı şekilde câhil bir muallime karşı “*İfâde etmek isteyen evvelce istifâde etmiş olmalıdır.*” denilmesiyle vaktiyle istifâde etmemiş olmasına binaen ifâde edemeyeceği manasını kast ile ta'rif edilmiştir.²⁵

Yukarıda zikredilen başlıklar dışında; alay etmek anlamındaki *istihzâ'*, yine alay etmek, eğlenmek anlamındaki *suhriyye* ve şaka yapmak, latife etmek anlamındaki *du'âbe* de tehekküm ile ilgili kavramlar arasında sayılabilecektir.

3. Tehekküm Üslûbunun Meâllere Yansması

Bu bölümde tahlili yapılacak olan meâllerin, daha sonra kullanılacak olan kısaltmalarıyla birlikte alfabetik listesi aşağıdaki gibidir:

DİB: Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, haz. Doç. Dr. Halil Altuntaş, Dr. Muzaffer Şahin, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008)

E. Yüksel: Edip Yüksel, *Mesaj: Kuran Çevirisi*, (İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2014)

²³ Ali Bulut, *a.g.e.*, s. 386.

²⁴ Menderes Coşkun, “Tevriye ve Çeşitleri Üzerine Düşünceler”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2/4, (2007), s. 250.

²⁵ Menemenlizâde Mehmet Tâhir, *Osmanlı Edebiyatı -Belâgat-*, haz. M. Fatih Köksal, Vedat Ali Tok, (Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları, 2013), s. 272.

H. T. Feyizli: Hasan Tahsin Feyizli, *Feyzü'l-Furkân: Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meali*, (İstanbul: Server İletişim, 2010)

M. Esed: Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir*, çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, (İstanbul: İşaret Yayınları, 1997)

M. İslamoğlu: Mustafa İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an: Gerekçeli Meal-Tefsir*, (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2014)

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı, *Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meâli*, haz., Prof. Dr. Hayrettin Karaman, Prof. Dr. Ali Özek, Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez, Prof. Dr. Mustafa Çağrıncı, Prof. Dr. Sadrettin Gümüç, Doç. Dr. Ali Turgut, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015)

Y. N. Öztürk: Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, (İstanbul: Yeni Boyut Yayıncılık, 2013)

Müteaddit kereler alıntı yapılacak olmasına ve her defasında kaynak gösterme işleminin faydasız bir uzatma olacağına binaen bölüm sonuna kadar yukarıda ayrıntılı listesi verilen meâllerden yapılacak alıntılarda meâl sahiplerinin isimleri verilecektir.

3.1. Hûd Sûresi 87. Âyet

﴿قَالُوا يَا شُعَيْبُ أَصَلَاتُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ نَتْرُكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا

نَشَاءُ إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ﴾

Hz. Şuayb ile kavmi arasında yaşanan diyalogu anlatan pasaj içerisinde bulunan ilgili âyeti meâl sahipleri aşağıdaki şekilde çevirmişlerdir:

DİB: “Dediler ki: “Ey Şu‘ayb! Babalarımızın taptığını, yahut mallarımız hakkında dilediğimizi yapmayı terk etmemizi sana namazın mı emrediyor. *Oysa sen gerçekten yumuşak huylu ve akli başında bir adamsın.*””

E. Yüksel: “Dediler ki: “Şuayb, atalarımızın hizmet etmiş olduklarından veya ticaretimizi dilediğimiz gibi çevirmekten vazgeçmemizi senin namazın mı gerektiriyor? *Sen aslında yumuşak huylusun, akıllısın.*””

H. T. Feyzli: “Dediler ki: “Ey Şuayb! Atalarımızın taptıkları şeylerden veya mallarımızdan istediğimiz gibi harcamaktan vazgeçmemizi, senin namazın mı emrediyor? *Halbuki sen, elbet yumuşak huylu, aklı başında (bir adam)sın.*””

M. Esed: ““Ey Şuayb!” dediler, “(Şu) senin dua [alışkanlığın] mı, atalarımızın tapınageldiği şeyleri bırakmamız ve malımız mülkümüz üzerine keyfî tasarruflarda bulunmamamız yönünde bizi uyarmanı zorunlu kılıyor? *Çünkü, [biz] sen[i] ashında yumuşak başlı, aklı başında biri [olarak biliriz].*”

M. İslamoğlu: ““Ey Şuayb!” dediler, “Atalarımızın taptıklarını ya da mallarımız üzerinde isteğimize göre tasarrufta bulunmayı terk etmemizi, senin *salâtın* mı emrediyor? *Oysa (bizce) sen oldukça uyumlu/hošgörülü ve olgun/akıllı bir adamsın!*””

TDV: “Dediler ki: Ey Şuayb! Babalarımızın taptıklarını (putları), yahut mallarımız hususunda dilediğimizi yapmayı terketmemizi sana namazın mı emrediyor? *Oysa sen yumuşak huylu ve çok akıllısın!*”

Y. N. Öztürk: “Dediler ki, “Ey Şuayb! Namazın/duan mı emrediyor sana, atalarımızın tapar olduğunu terk etmemizi, yahut mallarımızda dilediğimiz gibi davranmaktan vazgeçmemizi? *Esasında sen; gerçekten yumuşak huylu, olgun bir insansın.*””

ez-Zemaşşerî, Hûd sûresinin ilgili âyetinin tefsiri sadedinde zikri geçen kişilerin *تَأْمُرُكَ أَصْلَاتُكَ* sözlerini namaz kılınması karşısında “birbirlerine göz işaretleri yaparak/göz kırparak ve gülüşerek” söylediklerini ve bundaki kasıtlarının da “küçümseme ve alay etme” olduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde *لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ* söylemlerinden kastedilenin de “zıt anlamı” olduğunu ve bunu da “tehküm” (alay etme, küçümseme) kastı ile yaptıklarını kaydetmiştir. Bu tarz kullanıma bir örnek olarak da cimri bir kişiye hitaben “Hâtim²⁶ görse, secde ederdi sana.” denmesini zikretmiştir.²⁷

²⁶ Câhiliye döneminin cömertliğiyle ünlü şairi. Bkz. Süleyman Tülücü, “Hâtim et-Tâî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 1997, XVI, s. 472-473.

²⁷ ez-Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, c. 2, s. 419-420.

el-Beyzâvî (ö. 685/1286) **إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ** ifadesini; kavmin ilgili kişilerinin alay ettikleri (tehekküm) ve bu söylemlerinin zıddını kastettikleri şeklinde açıklamıştır.²⁸

İbn ‘Âşûr (ö. 1973) da ilgili âyetin **أَصْلَاتُكَ تَأْمُرُكَ** kısmında olduğu gibi **إِنَّكَ** kısmında da tehekküm olduğunu belirtmiş ve cümlenin “*inne*”, “*lâmu’l-kaşem*” ve **لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ** cümlesindeki “*şîgatü’l-kaşr*” ile müekked olarak geldiğini eklemiştir.²⁹

Müfessirlerin âyetle ilgili açıklamaları dikkate alınarak meâl sahiplerinin çevirileri incelendiğinde, çevirilerin tümünde birebir çeviri metodunun kullanıldığı ve dolayısıyla âyetteki tehekküm üslûbunu çeviriye yansıtılmadığı söylenebilecektir. İbn ‘Âşûr’un tehekkümlü üslûbun pekiştirilmesi sadedinde zikrettiği tekit edatları da meâl sahiplerince çeviriye birebir yansıtılmıştır. Bu durum da çevirideki tehekkümün anlaşılmasının önüne başka bir engel olarak çıkmıştır. Tüm bu zikredilenler ilgili ifadenin hakiki anlamına hamledilip erek dil okuru tarafından âyette kastedilen anlamın tam zıddı şeklinde anlaşılacak bir durumun doğmasına neden olmuştur.

M. Esed “... atalarımızın tapınageldiği şeyleri bırakmamız ve malımız mülkümüz üzerinde keyfi tasarruflarda ...” cümlesine dipnot ile “Yani, başkalarının ve özellikle de yoksulların haklarını ve ihtiyaçlarını düşünmeksizin. Sonraki cümledeki, Hz. Şuayb’ın yumuşak başlı ve akli başında biri olduğuna dair alaycı îma da buradan gelmektedir.”³⁰ şeklinde açıklama getirmiştir. Ancak Esed’in çeviri metninde bu alaycı ima hissedilememektedir.

Bu noktada Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın meâline bakmak faydalı olacaktır. Yazır ilgili âyeti şu şekilde çevirmiştir:

²⁸ Nâsîrüddîn Ebû Sa’id ‘Abdullâh b. ‘Umer b. Muhammed eş-Şîrâzî el-Beyzâvî, *Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl*, nşr. Muhammed ‘Abdurrahmân el-Mar’aşî, (Beyrut: Dâru İhyâ’i’t-Türâsî’l-‘Arabî, 1418 h.), c. 3, s. 145.

²⁹ Muhammed eţ-Ŧâhîr b. Muhammed b. Muhammed eţ-Ŧâhîr b. ‘Âşûr et-Tûnisî, *Tefsîrû’t-tahrîr ve’t-tenvîr*, (Tunus: ed-Dârü’t-Tûnisîyye li’n-Neşr, 1984), c. 12, s. 142.

³⁰ Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı Meal-Tefsîr*, çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, (İstanbul: İşaret Yayınları, 1997), s. 443.

“‘‘Yâ Şuayb!’’ dediler ‘‘Atalarımızın taptıklarını terketmemizi veya mallarımızda dilediğimizi yapma(ma)mızı sana namazın mı emrediyor? Her halde sen çok uslu akıllısın!’’³¹

Görüldüğü üzere âyetin ikinci kısmı ‘‘Her halde sen çok uslu akıllısın!’’ şeklinde çevrilerek tehekküm üslûbu hissettirilmiştir. Türkçe eşdizimi³² ‘‘akıllı uslu olmak’’ şeklinde olan ifade bozularak ‘‘uslu akıllı olmak’’ şekline dönüştürülmüştür. Bu işlemin âyetteki isti‘ârî/tehekkümî anlamın vurgulanması amacı güdülerek yapıldığı söylenebilecektir. Tehekküm üslûbunun yansıtılmasında noktalama işaretlerinin etkin kullanılması son derece önem arz etmektedir. Bu bağlamda Yazır’ın cümleyi ünlem işareti ile sonlandırması da erek dil okuruna tehekkümü hissettirmek adına oldukça faydalı olmuştur. Ayrıca ilgili meâlî hazırlayıp notlandıran tarafından düşülen dipnot âyetin çevirisi açısından önemlidir:

‘‘‘‘Mallarımızda dilediğimizi yapmaktan vazgeçmemizi namazın mı emrediyor? *Sofu, sen ne akıllısın be!*’’ gibi mugalata ile ta‘riz ve alaya kalkışıyorlar.’’³³

Yazır’ın *Tefsîr* metninden alınıp hazırlayan tarafından meâlî eklenen bu not, âyetin kastının erek dil okurunca anlaşılabilmesine imkân sağlamıştır.

3.2. Duhân Sûresi 29. Âyet

﴿فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا مُنْظَرِينَ﴾

H. Musa ve kavmi ile Firavun arasında yaşanan olayları anlatan pasaj içerisinde yer alan bu âyeti meâl sahipleri şu şekilde çevirmişlerdir:

DİB: ‘‘Gök ve yer onların ardından ağlamadı; onlara mühlet de verilmedi.’’

E. Yüksel: ‘‘Ne gök ve ne de yer onlara ağladı; ertelenmediler de.’’

H. T. Feyzili: ‘‘Gök ve yer onlara (üzülüp) ağlamadı. Onlar mühlet verilenlerden de olmadılar (boğulup gittiler).’’

³¹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Kur‘ân-ı Kerîm ve Meal-i Şerîfi*, haz. Ertuğrul Özalp, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2000), s. 232.

³² Eşdizim hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Hakkı Suçin, *Öteki Dilde Var Olmak - Arapça Çeviride Eşdeğerlik*, (İstanbul: Say Yayınları, 2013), s. 140-178.

³³ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *a.g.e.*, s. 232.

M. Esed: “onlara ne gök ne de yer ağladı ve ne de bir mühlet verildi.”

M. İslamoğlu: “Ne gök ağladı onlara ne de yer; ve ne de cezaları ertelendi.”

TDV: “Gök ve yer onların ardından ağlamadı; onlara mühlet de verilmedi.”

Y. N. Öztürk: “Gök de ağlamadı onlar için, yer de. Yüzlerine bakılmadı bile!”

ez-Zemaşşerî, mühim bir şahıs öldüğü zaman Arapların ona tazim ifade etmek için şu ifadeleri söylediklerini belirtmiştir:

بَكَتْ عَلَيْهِ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ (Yer gök ağladı ona!)

بَكَتَهُ الرِّيحُ (Rüzgar ağladı ona!)

أَظْلَمْتُ لَهُ الشَّمْسُ (Güneş karardı onun için!)³⁴

ez-Zemaşşerî, yukarıda belirtilen ifadelerin *temsîl* ve *tahyîl* yoluyla ölen kişi/kişiler için ağlamanın ve yas tutmanın mübalağalı anlatım biçimleri olduğunu kaydetmiştir.³⁵ ez-Zemaşşerî’ye göre ilgili âyette kaybına/ölümüne tazim edilen kişinin haline zıt bir durum olduğu için tehekküm üslûbu bulunmaktadır.³⁶

el-Beyzâvî; ilgili ifadenin helak olmalarına/ölmelerine karşı ilgisizlik ve varlıklarını hesaba katmamaktan mecaz olduğunu söylemiş, ez-Zemaşşerî’nin de örnek olarak verdiği *بَكَتْ عَلَيْهِ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ* cümlesindeki tazim anlamının zıddı olduğunu belirtmiştir.³⁷

İbn ‘Âşûr ise âyette helak olanlar için *taḥkîr* üslûbunun bulunduğunu söylemiştir. İbn ‘Âşûr’a göre âyette kastedilen anlam; onların helak olmalarının/ölemlerinin -kendilerinin ve kavimlerinin zannettiklerinin aksine- önemli bir olay değil sıradan bir durum olduğudur.³⁸

³⁴ ez-Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, c. 4, s. 276.

³⁵ A.e., s. 277.

³⁶ A.y.

³⁷ el-Beyzâvî, *a.g.e.*, c. 2, s. 102.

³⁸ İbn ‘Âşûr, *a.g.e.*, c. 25, s. 303-304.

Tahlili yapılan âyetin siyakına bakıldığında Firavun ve beraberindekilerin başına gelenlerin anlatıldığı görülmektedir. Dolayısıyla âyetteki **فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ** **وَالْأَرْضُ** ifadesi Firavun ve beraberinde olanlar için kullanılmıştır.

Meâl sahiplerinden; DİB, E. Yüksel, M. Esed, M. İslamoğlu, TDV ve Y. N. Öztürk'ün birebir çeviri yaptıkları görülmektedir. Müfessirlerin açıklamalarında da zikri geçtiği üzere “yer ve göğün ağlaması” Arapça’da işlevsel olarak kullanılmaktadır. Ancak bu ifadenin birebir çeviri yapılarak erek dile/Türkçe’ye nakledilmesi, erek dil okuru tarafından ilgili ifadenin kaynak dildeki mecazî/tehekkümî anlamının hissedilememesine neden olabilecektir.

H. T. Feyizli, birebir çeviriye ek olarak “üzülüp” kelimesini parantez içinde çevirisine eklemiştir. Erek dil okurunun âyetteki mecazî anlama ulaşabilmesine yardım etmesi için eklendiği düşünülen ilgili kelime çeviriyi birebir aktarmaktan daha işlevsel kılsa da, müfessirlerin belirttikleri tehekküm üslûbunu/anlamını erek dil okuruna ulaştıramamaktadır.

Kaynak dilde mühim bir kişinin kaybına karşı duyulan derin üzüntüyü beyan eden mecazî ifadenin Türkçe’deki karşılıkları tarandığında karşımıza “büyük bir üzüntü içinde bulunmak”³⁹ anlamında *kan ağlamak*, “çok üzüntü duymak”⁴⁰ anlamında *içi kan ağlamak* ve “derinden acı duymak, çok üzülme”⁴¹ anlamında *yüreği kan ağlamak* deyimleri çıkmaktadır. Buna binaen, hem kaynak dildeki ifadenin hem de erek dildeki ifadenin “ağlamak” kelimesini hâvî olması; zikredilen deyimsel ifadelerin çeviri metninde kullanılmasının çevirinin daha işlevsel olmasını sağlayabileceği ve erek dil okuru tarafından âyetteki kastın anlaşılmasının kolaylaşabileceği düşünülmektedir. Ayrıca müfessirlerin dilsel yorumlar sadedinde zikrettikleri tehekküm üslûbunun erek dil okuruna hissettirilebilmesi için çeviri cümleyi ünlem işareti ile sonlandırmak da faydalı olabilecektir.

³⁹ Türk Dil Kurumu, “Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü”,

http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5be6cb0a11b396.45770729 (Erişim: 10 Ekim 2018)

⁴⁰ A.y., (Erişim: 10 Ekim 2018)

⁴¹ A.y., (Erişim: 10 Ekim 2018)

Zikredilen açıklamalara binaen aşağıda belirtilen çevirilerin âyetteki kastı yansıtılabileceği düşünülmektedir:

- (Firavun ve ordusu helak oldu/geberdi diye) kimsecikler kan ağlamadı!
- (Firavun ve ordusu helak oldu/geberdi diye) yerin de içi kan ağlamadı göğün de!

3.3. Nisâ Sûresi 73. Âyet

﴿وَلَيْنَ أَصَابِكُمْ فَضْلٌ مِّنَ اللَّهِ لِيَقُولَنَّ كَأَن لَّمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ

فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾

Nisâ sûresinin 73. âyetine meâl sahipleri aşağıdaki karşılıkları vermişlerdir:

DİB: “Eğer Allah’tan size bir lütuf (zafer) erişse, bu sefer de; *sizinle kendisi arasında hiç tanışıklık yokmuş gibi* şöyle der: “Keşke ben de onlarla beraber olsaydım da büyük bir başarıya (ganimete) ulaşıyaydım.””

E. Yüksel: “Allah’tan size bir lütuf erişirse *sanki önce aranızda hiçbir dostluk yokmuş gibi*, “Keşke ben de onlarla birlikte olsaydım da büyük bir başarı kazansaydım” der.”

H. T. Feyzli: “Eğer size Allah’tan (fetih ve ganimet gibi) bir nimet erişirse o zaman *sanki, sizinle kendisi arasında (daha önce) hiçbir alâka (ve sorun) yokmuş gibi*: “Keşke ben, (samimi olarak) onlarla beraber olsaydım da büyük bir başarı (ve ganimet) kazansaydım.” der.”

M. Esed: “Ama Allah’tan size bir zafer ihsan edildiğinde, bu kimseler, kuşkusuz *-sizinle kendileri arasında bir sevgi/bağlılık sorunu olmamış gibi-* “Keşke onlarla birlikte olsaydık da o büyük başarıdan [bir pay] kapsaydık!” diyeceklerdir.”

M. İslamoğlu: “Fakat Allah’tan size bir zafer ihsan edildiğinde, bu kez de o kimseler *sanki sizinle kendi aralarında hiçbir sevgi problemi yokmuş gibi* “Ah n’olaydım, onlarla birlikte olaydım da o muhteşem başarıya ben de konaydım!” diyecekler.”

TDV: “Eğer Allah’tan size bir lütuf erişirse *-sanki sizinle onun arasında (zahiri) bir dostluk yokmuş gibi-* “Keşke onlarla beraber olsaydım da ben de büyük bir başarı kazansaydım!” der.”

Y. N. Öztürk: “Eğer size Allah’tan bir lütuf erişirse o *-sizinle kendisi arasında hiçbir sevgi yokmuş gibi-* şöyle diyecektir: “Keşke ben de onlarla olsaydım da büyük bir başarı kazansaydım!””

ez-Zemaşşerî, *مَوْدَّةٌ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ* sözünün fiil ile (يَا (لَيَقُولَنَّ) mef’ûlü arasında *i ‘tirâd* olduğunu belirtmiştir. Ayrıca ilgili ifadede münafıklardan bahsedildiğine binaen onların mü’minlere zahiren dostluk gösterdiklerini, gizli olarak ise kötülüklerini arzuladıklarını zikrederek bu cümlede tehekküm üslûbu olduğunu zikretmiştir. Mü’minlerin en azılı düşmanları olmaları ve onlara karşı şiddetli haset beslemeleri sebebiyle münafıkların sevgiyle (*mevedde*) vasfedilmelerinin ancak zıttının kastedilerek yapılacağını kaydetmiş ve bunun durumlarına ironik bir gönderme olduğunu söylemiştir.⁴²

el-Beyzâvî de ilgili cümlenin fiil ile mef’ûlü arasında *i ‘tirâd* olduğunu belirterek mü’minler ile münafıklar arasında bir bağ olmadığını, münafıkların mü’minlerin yanında olma isteklerinin yalnızca maddî çıkar elde etme arzusu olduğunu zikretmiştir.⁴³

İbn ‘Âşûr da aynı şekilde ilgili cümlenin *mu‘terîda* olduğunu belirtmiş, *mevedde* kelimesinin anlamlarını söyledikten sonra bu kelimenin kullanılmasının *isti‘âre* yoluyla olduğunu kaydetmiştir.⁴⁴

Meâl sahiplerinin çevirilerine bakıldığında; E. Yüksel ve Y. N. Öztürk’ün birebir çeviri yöntemini kullandıkları görülmektedir. Buna göre, erek dil okurunun âyetteki tehekküm üslûbunu hissetmesi imkân dâhilinde değildir. DİB ise *mevedde* kelimesine karşılık olarak *tanışıklık* kelimesini kullanmış ve “... *sizinle kendisi arasında hiç tanışıklık yokmuş gibi ...*” şeklinde çevirmiştir. Bu karşılığın neden tercih edildiği tam olarak anlaşılammakla beraber bu tercihin âyetin kastının anlaşılmasını zorlaştırdığı söylenebilecektir.

⁴² ez-Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, c. 1, s. 533.

⁴³ el-Beyzâvî, *a.g.e.*, c. 2, s. 83.

⁴⁴ İbn ‘Âşûr, *a.g.e.*, c. 5, s. 120.

H. T. Feyizli ekleme yöntemini kullanarak “daha önce” ve “sorun” kelimelerini, M. Esed de yine “sorun” kelimesini, M. İslamoğlu “problem” kelimesini eklemiştir. TDV ise muhtemelen ilgililerin münafıklardan olmasına gönderme yapma amacı güderek “zahiri” kelimesini eklemiştir. Çeviri metne açıklama getirmek bağlamında çeşitli eklemeler yapılması, erek dil okuru açısından daha işlevsel bir çevirinin ortaya çıkmasına olanak sağlayabilecektir. Ancak meâl sahiplerinin tercih ettikleri bu eklemeler âyetteki tehekküm üslûbunu çeviriye yansıtamamıştır. Bu noktada tehekküm üslûbunun erek dil okuruna hissedilebilmesini sağlamak adına noktalama işaretlerinin işlevsel kullanımının önemine bir kez daha işaret etmek gerekmektedir. Buna binaen âyetin ilgili bölümü için aşağıdaki gibi bir çeviri önerisi yapılabilecektir:

- “... *sanki sizinle onun/onların arasında bir sevgi/dostluk/muhabbet yokmuş gibi!? ...*”

Yine bir alternatif olarak, kaynak metinde olumsuz yapıda olan cümleyi erek metne olumlu yapıda aktarmak düşünülebilecektir. Ancak bu durumda âyetteki tehekküm üslûbu çeviriye yansıtılmayıp âyetin kastının erek dil okuruna daha net anlaşılması öncelenmiş olacaktır:

- “... *sanki sizinle onun/onların arasında bir sevgi/dostluk/muhabbet varmış da ...*”

3.4. Duhân Suresi 49. Âyet

﴿ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ﴾

Duhân sûresinin 49. âyeti meâl sahiplerince şu şekilde çevrilmiştir:

DİB: “(Deyin ki:) “*Tat bakalım! Hani sen güçlüydün, şerefliydin!*?””

E. Yüksel: “*Tad bakalım; sen çok üstün ve şerefliydin!*”

H. T. Feyizli: “(Ona da:) “*Tad (azabı), çünkü sen (benim yanımda değil, güya) kendince üstün ve şerefliydin.*””

M. Esed: “*Bunları tat ey [yeryüzünde] kendini böyle kudret sahibi, böyle üstün gören!*”

M. İslamoğlu: “*Tat bakalım; çünkü sen, evet sen hatırlı, saygın biri olmalısın (!)*”

TDV: “(ve deyin ki:) *Tat bakalım. Hani sen kendince üstündün, şerefliydin!*”

Y. N. Öztürk: “*Tat bakalım! Hani sen onurluydun, seçkindin.*”

ez-Zemaşşerî, zikri geçen âyetteki ifadenin kavmine karşı övünen ve cömertlik taslayan bir kimse için küçümseme/alay ve tehekküm üslûbuyla söylendiğini belirtmiştir.⁴⁵

el-Beyzâvî, ilgili ifadenin istihza ve azarlama olduğunu kaydetmiştir.⁴⁶

İbn 'Âşûr ise âyetteki emir *şîğâsının* hor görmek/aşağılamak (*ihâne*) anlamında kullanıldığını belirtip cümlede ziddiyet alakasıyla (*'alâkatü'd-diddiyye*) tehekküm üslûbunun bulunduğunu söylemiştir. İbn 'Âşûr'a göre kastedilen, medlûlün zıddı yani; zelil (*zelîl*) ve alçak (*mühân*) kelimeleridir.⁴⁷

Meâl sahiplerinin ilgili âyeti çevirilerine bakıldığında DİB, çeviride geçmiş zaman kipini kullanmayı tercih etmiştir. Ancak çeviride eklediği “hani” kelimesi ve cümleyi ünlem işaretiyle beraber soru işareti (!?) ile sonlandırması erek dil okuru tarafından âyetteki ziddiyet alakasının hissedilmesini sağlayabilecektir. Bu bakımdan ilgili çevirinin âyetteki tehekküm üslûbunu yansıttığı söylenebilecektir. E. Yüksel, yine geçmiş zaman kipi kullanmış ve cümleyi ünlem işareti ile sonlandırmıştır. Bu çeviri; “*sen dünya hayatında üstün ve şerefliydin, ancak artık değilsin*” şeklinde anlaşılacağı gibi âyetteki tehekküm üslûbunu da yansıtamamıştır. H. T. Feyizli, ekleme metodunu kullanarak “(benim yanımda değil, güya)” ve “kendince” ifadelerini eklemiştir. Âyette kastedilene önceleme gayreti ile eklendiğini düşündüğümüz ilgili ifadeler çeviriyi bir kısa tefsir formatına çevirmiştir. Erek dil okurunca maksut anlaşılabilir duruma gelmiştir ancak âyetteki tehekküm üslûbu çeviride yansıtamamıştır. H. T. Feyizli için söylenenlerin M. Esed için de cârî olduğu söylenebilecektir. Ancak M. Esed'in çalışması haddi zatında bir -kendi ifadesine göre- *meal-tefsir* eseridir. M. İslamoğlu, sunduğumuz çeviriler arasında âyetteki tehekküm üslûbunu en net yansıtan meâl sahibi olmuştur. Âyetteki *te'kîdî* tehekküm üslûbunu pekiştirecek⁴⁸ şekilde “*çünkü sen, evet sen ...*” şeklinde karşılaşmıştır. Ayrıca cümleyi parantez içerisinde ünlem işareti (!)

⁴⁵ ez-Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, c. 4, s. 282.

⁴⁶ el-Beyzâvî, *a.g.e.*, c. 5, s. 104.

⁴⁷ İbn 'Âşûr, *a.g.e.*, c. 25, s. 316.

⁴⁸ İbn 'Âşûr'a göre ayetteki *te'kîdî* tehekküm anlamı içindir. Bkz. İbn 'Âşûr, *a.g.e.*, c. 25, s. 316.

ile sonlandırması da tehekküm üslûbunun çeviride yansıtılması hususunda etkili olmuştur. TDV, ekleme metodunu kullanarak “hani” ve “kendince” kelimelerini eklemiş ve cümleyi ünlem işareti ile sonlandırmıştır. Y. N. Öztürk de yine “hani” kelimesini eklemiştir.

Yukarıda zikredilen açıklamalara binaen M. İslamoğlu'nun çevirisinin âyetteki tehekküm üslûbunu yansıtabilmesi bakımından işlevsel olduğu söylenebilecektir.

3.5. Hicr Sûresi 6. Âyet

﴿وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ﴾

Hicr sûresinin 6. âyeti meâl sahiplerince şu şekilde çevrilmiştir:

DİB: “Dediler ki: “*Ey kendisine Zikir (Kur'an) indirilen kimse! Sen mutlaka delisin!*””

E. Yüksel: “Dediler ki: “*Ey kendisine mesaj (zikr) indirilmiş olan, sen bir delisin.*””

H. T. Feyzli: “(Kâfirler:) “*Ey kendisine zikir (Kur'an) indirilen (Muhammed)! Şüphesiz sen mecnunsun! ...*”

M. Esed: “(Hal böyleyken, hakkı inkar edenler, yine de): “*Ey kendisine [sözde] uyarıcı/hatırlatıcı bir mesaj indirilen kişi; sen düpedüz bir mecnunsun!*” diyorlar. ”

M. İslamoğlu: “Bir de (kalkıp) “*Sen ey kendisine uyarıcı mesaj in(diğini iddia ed)en kişi, evet sen kesinlikle mecnunsun!*” dediler.”

TDV: “Dediler ki: “*Ey kendisine Kur'an indirilen (Muhammed)! Sen mutlaka bir mecnunsun!*””

Y. N. Öztürk: “Şöyle haykırdılar: “*Hey! Kendisine o zikir/Kur'an indirilen! Sen gerçekten tam bir delisin.*””

ez-Zemaşerî, tahlili yapılan âyete benzer bir durumun Şuarâ sûresinin 27. âyeti olan ﴿قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمْ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ﴾ âyetinde de bulunduğunu belirterek hem *cünûn* nispet edilip hem de *zikrin* indirilişinin ikrar edilmesinin

istihzâ' ve *tehekküm* üslubunun yansımaları olduğunu zikretmiştir. Ayrıca âyetteki anlamın “Allah’ın sana *zikri* indirdiğini iddia ettiğin zaman, *mecânînin* sözlerini söylemiş oluyorsun” şeklinde olduğunu ifade etmiştir.⁴⁹

el-Beyzâvî de âyette tehekküm üslubunun olduğunu belirtip yine Şuarâ sûresinin 27. âyetini misal olarak verdikten sonra âyetin anlamını ez-Zemaşşerî’nin yukarıda belirtilen açıklaması ile aynı şekilde yapmıştır.⁵⁰

İbn ‘Âşûr da aynı şekilde âyette tehekküm üslûbunun bulunduğunu zikredip tehekkümün karinesi olarak âyetin sonundaki *إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ* ifadesini göstermiştir.⁵¹

Âyetin siyakından ve müfessirlerin de belirttiği gibi âyetin bizatihi kendisinde bulunan lafzî karineden anlaşılan tehekküm üslûbu meâl sahiplerince genel itibarıyla ünlem işareti (!) ile çeviride yansıtılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda; DİB, H. T. Feyizli, TDV ve Y. N. Öztürk çevirilerinde tehekkümü bu şekilde göstermişlerdir. Âyetin sonundaki *mecnûn* kelimesinin DİB, E. Yüksel ve Y. N. Öztürk tarafından “deli” olarak tercüme edilmiştir. Çalışmamızla doğrudan alakalı olmaması hasebiyle kelimenin günümüz algısındaki gibi “aklını yitirmiş olan” anlamında kullanılmadığına ve âyetin inzal olduğu dönemdeki algının daha farklı olduğuna işaret ederek konuyu tefsir kitaplarına havale ediyoruz.

M. Esed, ekleme metodunu kullanarak “sözde” kelimesini eklemiştir. M. İslamoğlu ise yine ekleme yaparak “indiğini iddia eden” ifadesini kullanmış ve daha önce belirtildiği gibi âyeti bir kısa tefsir şeklinde çevirmiştir. Âyetin kastının öncelendiğini düşündüğümüz bu çevirilerde tehekküm üslûbu ortadan kaybolmuştur.

E. Yüksel ise âyeti birebir çevirmiştir. Ancak bu durumda, müfessirlerin belirttiği hem *cünûn* nisbet edilip hem de *zikrin* indirilişinin ikrar edilmesindeki tezat çeviride kendisini göstermiştir. Buna binaen E. Yüksel’in çevirisinin işlevsel olmayan bir çeviri olduğu söylenebilecektir.

⁴⁹ ez-Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, c. 2, s. 571.

⁵⁰ el-Beyzâvî, *a.g.e.*, c. 3, s. 207.

⁵¹ İbn ‘Âşûr, *a.g.e.*, c. 14, s. 16.

Cümleyi ünlem işareti ile sonlandıran meâl sahiplerinin yaptıklarına ek olarak, ünlem işaretinin parantez içerisinde verilmesi, âyetteki tehekkümî vurgunun daha net yansıtılması açısından faydalı olacaktır:

- “Ey kendisine zikir indirilen adam (!) ...”

3.6. Nisâ Sûresi 157. Âyet

﴿وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ ...﴾

Nisâ sûresinin 157. âyetinin çevirisi meâl sahiplerince şu şekilde yapılmıştır:

DİB: “Biz Allah’ın peygamberi Meryem oğlu İsa Mesih’i öldürdük ...”

E. Yüksel: “Ve Allah’ın elçisi “Meryem oğlu İsa Mesih’i öldürdük” ...”

H. T. Feyizli: “Allah’ın Resûlü Mesih; Meryemoğlu İsa’yı biz öldürdük ...”

M. Esed: “ve “Bakın, biz Allah’ın elçisi [olduğunu iddia eden] Meryem’in oğlu İsa Mesih’i öldürdük!” ...”

M. İslamoğlu: “ve “Allah’ın elçisi (olduğunu söyleyen) Meryem’in oğlu İsa Mesih’i işte biz öldürdük!” ...”

TDV: “Ve “Allah elçisi Meryem oğlu İsa’yı öldürdük” ...”

Y. N. Öztürk: ““Biz, Allah’ın resulü Meryem oğlu İsa Mesih’i öldürdük!” ...”

Dönemin bir kısım Yahudilerinin yaptıkları bazı kötülüklerin sıralandığı siyak içerisine bulunan bu âyette inkârları anlatılan bahse konu kişilerin nasıl olup da Hz. İsa’ya Allah’ın resulü (*Resûlullâh*) dedikleri sorusuna ez-Zemaşşerî yine Şuarâ sûresinin 27. âyeti olan ﴿قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمْ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ﴾ âyetini örnek göstermiş ve ilgililerin bu söylemlerinin *istihzâ*’ yolu ile olduğunu belirtmiştir.⁵²

el-Beyzâvî de aynı şekilde Şuarâ sûresinin 27. âyetini buna benzer olarak zikrettikten sonra ilgililerin söylemlerinin *istihzâ*’ olduğunu söylemiştir.⁵³

⁵² ez-Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, c. 1, s. 587.

⁵³ el-Beyzâvî, *a.g.e.*, c. 2, s. 107.

İbn 'Âşûr ise ilgili âyette tehekküm üslûbunun bulunduğunu belirtip daha önce tahlilini yaptığımız Hicr sûresinin 6. âyetini örnek göstermiştir: ﴿وَقَالُوا

يَا أَيُّهَا الَّذِي نَزَّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ﴾⁵⁴

Meâl sahiplerinin ilgili âyet çevirilerine bakıldığında; DİB, E. Yüksel, H. T. Feyizli, TDV ve Y. N. Öztürk'ün birebir çeviri yaptıkları görülmektedir. Ancak bu durumda âyetteki tehekküm üslûbu erek dil okurunca anlaşılamayacaktır. Ayrıca daha önce Hicr sûresi 6. âyetin tahlilinde ez-Zemaşşerî'den alıntılanan duruma benzer olarak, hem Allah'ın resulü kabul edip hem de öldürmek gibi tezat bir durum ortaya çıkmış olacaktır. Buna binaen ismi geçen meâl sahiplerinin işlevsel olmayan bir karşılıkla çeviri yaptıkları mülahaza edilmiştir.

M. Esed, ekleme yöntemini kullanarak “olduğunu iddia eden” ifadesini ekleyerek çeviri yapmıştır. M. İslamoğlu da “olduğu söylenen” ifadesini çevirisine eklemiştir. M. İslamoğlu ayrıca bir dipnot ile “Yahudilerin Hz. İsa'ya ilişkin kinayeli ve alaycı üslûbu sözgeliminden anlaşılacaktır.”⁵⁵ açıklamasını yapmıştır. Ancak ilgili eklemeler erek dil okuru açısından daha işlevsel bir çevirinin ortaya çıkmasını sağlasa da âyetteki tehekküm üslûbunu yansıtamamıştır.

Noktalama işaretlerini etkin kullanmak, tahlili yapılan âyetin çevirisinde tehekküm üslûbunun yansıtılmasında yardımcı olabilecektir:

- “Allah'ın elçisi (!) Meryem oğlu İsa Mesih'i biz öldürdük! ...”

Buna ek olarak bir dipnot ile açıklama yapmak da erek dil okurunun daha işlevsel bir çeviri metnine muhatap olmasına katkı sağlayacaktır.

3.7. Vâkıa Sûresi 56. Âyet

﴿هَذَا نُزْلُهُمْ يَوْمَ الدِّينِ﴾

İlgili âyetin çevirileri şu şekildedir:

DİB: “İşte bu hesap ve ceza gününde onlara ziyafetleridir.”

⁵⁴ İbn 'Âşûr, a.g.e., c. 6, s. 20.

⁵⁵ Mustafa İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an Gereğeli Meal - Tefsir*, (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2014), s. 176.

E. Yüksel: “Yargı gününde işte böyle ağırLANACAKlardır.”

H. T. Feyizli: “İşte ceza gününde onların ağırLANMASI bu (şekilde)dir.”

M. Esed: “Hesap Günü onların karşıLANIŞI işte böyle olacak!”

M. İslamoğlu: “Hesap Günü onların ağırLANIŞI işte böyle olacak.”

TDV: “İşte ceza gününde onlara sunulacak ziyafet budur!”

Y. N. Öztürk: “Din gününde ağırLANIŞLARI böyledir.”

ez-Zemaşşerî, *en-nüzül* kelimesinin konaklayan kişiye ikram etmek adına hazırlanan rızık/yemek olduğunu açıklayarak âyette tehekküm üslûbunun olduğunu belirtmiştir.⁵⁶

el-Beyzâvî ﴿فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾ âyetinde olduğu gibi bu âyette de tehekküm üslûbu bulunduğunu söyleyip, *en-nüzül*ün esasında bir ikram olduğunu kaydetmiştir.⁵⁷

İbn ‘Aşûr da aynı şekilde *en-nüzül*ün misafire sunulan yemek olduğunu söylemiş ve âyette tehekküm üslûbunun bulunduğunu belirtmiştir.⁵⁸

Meâl sahiplerinin çevirileri incelendiğinde; E. Yüksel’in *en-nüzül* kelimesini “ağırLANMA” şeklinde, H. T. Feyizli’nin yine “ağırLANMA”, M. Esed’in “karşıLANIŞ”, M. İslamoğlu’nun “ağırLANIŞ” ve Y. N. Öztürk de yine “ağırLANIŞ” şeklinde çevirdikleri görülmektedir. Ancak ilgililerin bu çevirileri, âyetteki tehekküm üslûbunun ortadan kalkmasına neden olmuştur. Mekkî bir sûre olan ve edebî öğelerin temâyüz ettiği Vâkıa sûresi özelinde düşünülünce, tehekküm üslûbunun kaybı çeviriyi işlevsel olmaktan çıkarabilecektir.

DİB ve TDV ise *en-nüzül* kelimesini “ziyafet” olarak çevirmiştir. Ancak ilgili meâl sahiplerinin noktalama işaretlerini etkin kullanmamaları, âyetteki tehekküm üslûbunun hissedilmesini zorlaştırmaktadır. Ünlem işaretinin “ziyafet” kelimesinden hemen sonra kullanılması, üslûptaki tehekkümü erek dil okuruna daha net yansıtabilecektir:

⁵⁶ ez-Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, c. 4, s. 464.

⁵⁷ el-Beyzâvî, *a.g.e.*, c. 5, s. 181.

⁵⁸ İbn ‘Aşûr, *a.g.e.*, c. 27, s. 311.

- “İşte din gününde/kıyamet gününde onlara verilecek ziyafet (!)”

4. Sonuç

Yüzyıllar boyunca birçok insan nezdinde son derece önemli olması ve hâlihazırda da dünya nüfusunun büyük bir bölümünün hayatında bu önemini sürdürmesi, Kur'an'ın mesajının muhataplarınca anlaşılır olma isteğini tetiklemiştir. Onun ilk muhatapları düşünüldüğünde mesajın anlaşılmasında büyük problemlerle karşılaşmadığı görünmektedir. Ancak İslâm coğrafyasının genişlemesi akabinde Arapça konuşuru olmayan nüfusun da Kur'an'ı anlama talepleri çeşitli sorunları beraberinde getirmiştir. Bu sorunlar sözlü kültürün egemen olduğu dönemlerde Kur'an'ın bireyler tarafından münferiden okunarak değil, bu hususta ihtisas yapmış âlimlerden/müfessirlerden şifahen öğrenilerek büyük ölçüde çözülebilmiştir. Zira Kur'an tefsiri tarihine bakıldığında çeşitli ekollere müntesip müfessirlerce çok sayıda tefsir eserinin kaleme alındığı görülebilecektir. Birçoğu günümüze ulaşan bu eserlerin kendi dönemlerinde Kur'an'ı şifahen anlatanlara ve dolayısıyla dinleyenlere fayda sağladığı kadar hâlihazırda Kur'an çevirisi yapmak isteyenlere de büyük katkılarda bulunduğunu söylemek mümkündür.

Yazılı kültürün etkisini gösterdiği günümüzde ise muhataplar şifahi yöntemlerle iktifa etmeyip bizatihi Kur'an'ı okuyup anlamayı talep etmeye başlamışlardır. Kur'an çevirileri kronolojisine bakıldığında günümüze yaklaştıkça çeviri sayısında görülen artış bu durumu açıklamaktadır. Bu noktada karşımıza çeşitli çeviri problemleri çıkmaktadır. Asıl itibarıyla bir metni kaynak dilden erek dile çeviri işleminde, mütercim çeşitli zorluklarla karşılaşabilmektedir. Ancak çevirisi yapılan metnin edebî bir metin olması bu zorlukları artıracaktır. Bu bağlamda Kur'an, edebî üslûbun sıklıkla kullanıldığı bir kitap olarak temâyüz etmektedir. Mütercimin ilgili edebî üslupları erek dile anlam kaybı/kayması yaşanmadan aktarabilmesi büyük önem arz etmektedir.

Çalışmamızın odak noktasına aldığı *tehekküm* üslûbu da çeviri esnasında mütercimin karşısına çıkacak zorluklardan biridir. Kur'an'ın bir metinden (*metn*) önce bir hitap (*hiâtâb*) olduğu düşünüldüğünde bu zorluk kendisini daha net gösterecektir. Âyetlerin tahlilini yaptığımız kısımda görüldüğü üzere tehekküm üslûbunu hâvî âyetlerin çevirisinde noktalama işaretlerinin etkin

kullanımı büyük oranda ilgili üslûbu çeviriye yansıtabilmektedir. Ayrıca mütercimın ihtiyaç duyması halinde bazı bilgileri dipnot halinde sunması erek dil okuru açısından oldukça faydalı olacaktır. Yazılı bir metin olarak Kur'ân'da, tehekküm üslûbunun tespit edilebilmesi de mütercimın karşısına bir zorluk olarak çıkabilecektir. Bu durumda da özellikle dilsel yorumlarıyla öne çıkan müfessirlerin eserlerinden faydalanmak bu zorluğu büyük ölçüde ortadan kaldıracaktır.

Kaynakça/Reference

- Abay, Muhammet: “Türkçedeki Kur'an Meâllerinin Tarihi ve Kronolojik Bibliyografyası”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 19-20 (2012), s. 231-301.
- el-Beyzâvî, Nâsırüddîn Ebû Sa'îd 'Abdullâh b. 'Umer b. Muḥammed eş-Şîrâzî: *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vil*, nşr. Muḥammed 'Abdurrahmân el-Mar'aşlî, Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâşi'l-'Arabî, 1418 h.
- Bilgegil, M. Kaya: *Edebiyat Bilgi ve Teorileri – Belâgat*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1989.
- Bulut, Ali: *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfi Yayınları, 2015.
- Coşkun, Menderes: “Tevriye ve Çeşitleri Üzerine Düşünceler”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2/4, (2007), s. 248-261.
- el-Cürânî, Ebû Bekr 'Abdülkâhir b. 'Abdurrahmân b. Muḥammed: *Esrârü'l-belâga*, nşr. Maḥmûd Muḥammed Şâkir, Kahire: Maḥba'atü'l-Medenî bi'l-Kâhire, t.y.
- Çakır, Mustafa: “Kur'an'da Tehekküm Üslûbu” (yüksek lisans tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Çelikelden, Günay: “Teşbih” ve “İstiâre”nin Belâgat Kitaplarındaki Görünümü Üzerine”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 35 (2014), s. 61-83.
- Diyanet İşleri Başkanlığı: *Kur'an-ı Kerim Meâli*, haz. Doç. Dr. Halil Altuntaş, Dr. Muzaffer Şahin, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008.
- Durmuş, İsmail: “Hezl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 1998, XVII, s. 304-305.
- Durmuş, İsmail: “Kinaye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 2002, XXVI, s. 34-36.
- Ebü'l-Feth el-'Abbâsî, 'Abdurrahîm b. Abdurrahmân b. Aḥmed: *Me'âhidü't-tenşîş 'alâ şevâhidi't-telḥîş*, nşr. Muḥammed Muḥyiddîn 'Abdülhamîd, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, t.y.
- Esed, Muhammed: *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir*, çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul: İşaret Yayınları, 1997.

- el-Ferrâ', Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. 'Abdullâh b. Manzûr ed-Deylemî: *Me'âni'l-Kur'ân*, nşr. Aḥmed Yûsuf en-Necâtî, Muḥammed 'Alî en-Neccâr, 'Abdülfettâḥ İsmâ'il eş-Şelebî, Mısır: Dârü'l-Mışriyye li't-Te'lif ve't-Terceme, t.y.
- Feyizli, Hasan Tahsin: *Feyzül-Furkân: Açıklamalı Kur'ân-ı Kerîm Meali*, İstanbul: Server İletişim, 2010.
- el-Ḥamevî, Takıyyüddîn Ebû Bekr b. 'Alî b. 'Abdullâh b. Ḥicce el-Ezrâfî: *Ḥizânetü'l-edeb ve gâyetü'l-ereb*, nşr. 'İşâm Şakÿû, Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 2004.
- İbn 'Âşûr, Muḥammed eṭ-Ṭâhir b. Muḥammed b. Muḥammed eṭ-Ṭâhir et-Tûnisî: *Tefsîrû't-tahrîr ve't-tenvîr*, Tunus: ed-Dârü't-Tûnisîyye li'n-Neşr, 1984.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Faḍl Cemâlüddîn Muḥammed b. Mükerrrem b. 'Alî: *Lisânü'l-'Arab*, Beyrut: Dârü Şâdir, 1414 h.
- İslamoğlu, Mustafa: *Hayat Kitabı Kur'an: Gerekçeli Meal-Tefsir*, İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2014.
- Matlûb, Aḥmed: *Mu'cemü'l-muştalahâti'l-belâgiyye ve tetavvüruhâ*, Beyrut: ed-Dârü'l-'Arabîyyetü'l-Mevsû'ât, 1427/2006.
- Menemenlizâde Mehmet Tâhir: *Osmanlı Edebiyatı -Belâgat-*, haz. M. Fatih Köksal, Vedat Ali Tok, Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları, 2013.
- el-Müsta'sımî, Muḥammed b. Aydemur: *ed-Dürrü'l-ferîd ve beytü'l-kaşîd*, nşr. Kâmil Selmân el-Cübûrî, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1436/2015.
- Okay, M. Orhan: "Hiciv", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 1998, XVII, s. 447.
- Öztürk, Yaşar Nuri: *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, İstanbul: Yeni Boyut Yayıncılık, 2013.
- es-Sekkâkî, Yûsuf b. Ebî Bekr b. Muḥammed b. 'Alî el-Ḥârizmî el-Ḥanefî Ebû Ya'kûb: *Miftâhu'l-'ulûm*, nşr. Na'im Zerkûr, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1407/1987.
- Suçın, Mehmet Hakkı: *Öteki Dilde Var Olmak - Arapça Çeviride Eşdeğerlik*, İstanbul: Say Yayınları, 2013.
- Tülücü, Süleyman: "Hâtim et-Tâî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 1997, XVI, s. 472-473.

- Türk Dil Kurumu, “Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü”, http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&view=atasozleri (Erişim: 10 Ekim 2018)
- Türkiye Diyanet Vakfı: *Kur'ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâli*, haz., Prof. Dr. Hayrettin Karaman, Prof. Dr. Ali Özek, Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez, Prof. Dr. Mustafa Çağrıçı, Prof. Dr. Sadrettin Gümüş, Doç. Dr. Ali Turgut, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi: *Kur'ân-ı Kerîm ve Meal-i Şerîfi*, haz. Ertuğrul Özalp, İstanbul: İşaret Yayınları, 2000.
- Yüksel, Edip: *Mesaj: Kuran Çevirisi*, İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2014.
- ez-Zemaşerî, Ebü'l-Kâsım Maḥmûd b. 'Amr b. Aḥmed: *el-Keşşâf 'an ḥakâ'iki gawâmiḍi't-tenzîl*, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1407 h.
- ez-Zemaşerî, Ebü'l-Kâsım Maḥmûd b. 'Amr b. Aḥmed: *Esâsü'l-belâga*, nşr. Muḥammed Bâsil 'Uyûnü's-Sûd, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1419/1998.